

№ 28 (285)
Ліпень 2009 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

www.bfk.by

У нумары:

- **Надзённае: каб не забыцца на добрае –** стар. 2
- **1000-годдзе: лакалізацыя Літвы –** стар. 4
- **Гонар і слава: Ельскі Канстанцін –** стар. 5

На тым тыдні...

У Глыбоцкім Доме рамёстваў працуе **выстаўка карцінаў мастакоў Віктара Дудкевіча і Яна Рыдзіка**. Абодва нарадзіліся на Браслаўшчыне. В. Дудкевіч працуе ў Доме рамёстваў, займаецца жывалісам, разьбой па дрэве, працуе з бярозай. Я. Рыдзік больш за 35 гадоў адпрацаваў настаўнікам у родных Барадзінічах, арганізаваў і аформіў школьны музей прыроды. За сваю працу ўзнагароджаны медалямі і ганаровымі граматамі. Выстаўка працуе да 8 жніўня.

9 ліпеня ў палацы Румянцавых і Паскевічаў у Гомелі адкрылася **кніжная выстаўка «Французскі раман XIX стагоддзя»** з аддзела рэдкай кнігі Гомельскай абласной бібліятэкі. Выданы некалі належалі да фамільнай калекцыі князёў Паскевічаў. Апрача твораў вядомых французскіх пісьменнікаў Ж. Санд, В. Гюго, Э. Зяля ўвазе наведвальнікаў прапанаваны аўтары, меней папулярныя ў нашай краіне. Гэта раманы Ф. Буагабея, Э. Абу, Ж. Кларэты ды іншыя.

Усе выданні з экспазіцыі маюць экслібрысы, якія сведчаць аб іх прыналежнасці да фамільнай бібліятэкі Паскевічаў, якая да 1917 года была адной з найбуйных у Расійскай імперыі.

У галерэі «Тызенгаўз» у Гродне **24 ліпеня** адкрылася **выстаўка «Бела-чорна-белыя рытмы»** вядомага мастака, грамадскага і культурнага дзеяча Латвіі і Беларусі Вячкі Целеша, які нарадзіўся на Ваўкавышчыне. Ягоная першая выстаўка ў Гродне прайшла яшчэ напачатку 1990-х гадоў. Гэтым разам прадстаўлены 17 графічных працаў, сярод якіх – экслібрысы дзеячаў беларускай культуры.

25 ліпеня з нагоды **25-годдзя з дня смерці Уладзіміра Караткевіча**, паэта, празаіка, драматурга, публіцыста, перакладчыка і кінасцэнарыста, на Усходніх могілках Мінска сабраліся дзеячы культуры, сябры, простыя чытачы, каб ушанаваць памяць класіка. Гэтка сустрэча прыхільнікаў творчасці пісьменніка праходзіць тут штогод. Сёлета ўдзел бралі пляменніца Караткевіча Алена Сінкевіч і яе муж Васіль Сінкевіч, якія з'яўляюцца захавальнікамі мемарыяльнага кабінета пісьменніка ў ягонай былой кватэры па вуліцы К. Маркса ў Мінску. Сярод знакавых падзеяў гэтага года В. Сінкевіч назваў пастаноўку Валерыем Анісенкам спектакля паводле рамана «Каласы пад сярпом тваім» у Дзяржаўным тэатры беларускай драматургіі, а таксама пераклад на рускую мову рамана Караткевіча «Хрыстос прыямліўся ў Гародні», зроблены кандыдатам філалагічных навук, дацэнтам Белдзяржуніверсітэта Пятром Жаўняровічам.

Наша віншаванне

Беларускі фонд культуры і «Краязнаўчая газета» віншуюць калектыў Цэнтральнай гарадской бібліятэкі імя Янкі Купалы г. Мінска з 60-годдзем з часу заснавання.

Жадаем працаўнікам-бібліятэкаркам паболей новых зацікаўленых чытачоў, новых цікавых кніжных паступленняў, плённай працы з краянаўцамі.

Віншuem Мінскі абласны краязнаўчы музей (г. Маладзечна) з 50-годдзем з часу заснавання. Беларускі фонд культуры і «Краязнаўчую газету» звязваюць з вамі, шануюныя калегі, даўнія радзімазнаўчыя інтарэсы, натхняльнікамі і папулярызатарамі якіх з'яўляліся былы дырэктар музея Генадзь Каханойскі і першы старшыня БФК Іван Чыгрынаў.

Жадаем новых творчых поспехаў у працы па стварэнні пастаянна дзейнай экспазіцыі музея, цікавых выставак і зацікаўленых наведвальнікаў.

Гісторыя на свае вочы

Эпоха сярэднявечча заўсёды прываблівала аматараў гісторыі сваёю таямнічасцю, прыгажосцю, загадкаваасцю... Няхай тыя часы называюць цёмнымі вякамі, але на самой справе тады людзі былі святлейшыя сваімі душамаі за сённяшніх. Было, вядома, шмат войнаў, а таму і шмат забойстваў, але ж зброі, здольнай знішчыць усё чалавецтва, не існавала...

Магчыма, з-за гэтага ў нашыя часы з'явілася столькі ваенна-гістарычных клубаў, якія займаюцца рэканструкцыяй сярэднявечча. Таму такі рух, як «кнайцтва», – насёння значная сацыяльная з'ява.

Я вам хачу сказаць пра беларускі рыцарскі клуб «Карона Захаду». Нарадзіўся ён у 2001 годзе і да цяперашняга часу знаходзіцца ў Цэнтры творчасці дзяцей і моладзі Першамайскага раёна г. Мінска. Гістарычныя інтарэсы клуба – рэканструкцыя Тэўтонскага ордэна XIII стагоддзя. Але гэта толькі асноўны напрамак. Увогуле ж рыцары і дамы там могуць рабіць сабе касцюмы і іншых стагоддзяў, калі жадаюць.

Хтосьці, напэўна, здзівіцца, чаму беларусаў зацікавілі крыжакі, якія заўсёды былі ворагамі для нашых земляў. Але адказ просты: вывучаць гісторыю роднай зямлі можна не толькі па сяхрах, але і па ворагах. Калі зразумець, кім былі тыя людзі, з якімі змагаліся нашыя продкі, то будзе прасцей ад-

чуць атмасферу, што панавала побач з Беларуссю і накладала адбітак на нашу культуру. Доказам таму – «Карона Захаду» сябруе з клубамі, якія займаюцца рэканструкцыяй Вялікага Княства Літоўскага («Княжы Гуф», «Менская Харугва»). Тым больш, што ў 2007 годзе клуб заключыў саюз з «Менскай Харугвай» і «Алтын Туменам» (ён рэканструюе Залатую Арду).

«Карона» сталы наведнік фестываляў сярэднявечнай культуры не толькі ў розных гарадах Беларусі (Мір, Камянец, Навагрудак, Брэст, Мінск, Мсціслаў ды іншыя), але і ва Украіне, Польшчы, Расіі, Латвіі.

Напэўна, мала хто ведае, як жыве клуб, калі няма фестываляў. Я магу што-нішто раскажаць, бо сам удзельнічаю ў «Кароне Захаду». Па-першае, людзі шуюць строі, якія павінны быць у кожнага. Па-другое, хлопцы вырабляюць сабе кальчугі, мячы, шчыты ды іншую зброю. Па-трэцяе, усе разам робяць неабходныя для клуба рэчы: шатры, сталы, лаўкі і падобнае. Рэканструюецца не толькі адзенне, даспехі, зброя, але і ўвесь побыт (нават посуд павінен быць як у тыя далёкія часы). Таксама ў клубе развучваюць сярэднявечныя танцы. Гэтыя навыкі вельмі карысныя для баяў, якія часта супраджаюць мерапрыемствы з удзелам рыцараў.

А вось жыццё на фестывалях ужо значна веселейшае і цікавейшае. Пачынаецца ўсё з размяшчэння ў лагеры і распакоўвання кайстраў. А далей панеслася і закруцілася: турніры, бугурты, танцы, піры, гульні, песні! У гэты час ты перастаеш адчуваць сябе сучасным чалавекам і з галавою паглыбляешся ў вір гісторыі. Ты быццам сапраўды апынаешся сярод той далёкай і малавядомай эпохі... На пару дзён чалавек перастае быць сабою: ён пачынае як у тэатры і граць ролю, якая вельмі падобная да жыцця. А на самых вялікіх фестывалях нават можна стаць удзельнікам значнай гістарычнай падзеі. Напрыклад, у Грунвальдзе (Польшча) кожны воін мае магчымасць узяць удзел у самай вялікай і знакамітай сечы сярэднявечча – Грунвальдскай бітве паміж Тэўтонскім ордэнам і саюзнымі войскамі Польскай Кароны і Вялікага Княства Літоўскага.

Цяжка апісаць словамі пачуцці, якія перапаўняюць падчас такіх рыцарскіх мерапрыемстваў. Гэта не проста зліццё з гісторыяй, а бачанне яе на свае вочы і – асэнсаванне. Напрыклад, пасля хаця б аднаго бою ты адчуваеш, якімі моцнымі былі твае продкі і які слабы ты; пачынаеш разумець, якія цяжкасці былі ў іх жыцці і як нас зараз разбэспіла эпоха прагрэсу і спахывання...

Уладзіслаў КУЛЕЦКІ,
студэнт БДУ
Фота аўтара

Тры падказкі

Атрымаў з Варшавы ліст ад Чэслава Сеньюха, сябра Беларускага фонду культуры і майго асабістага. Мой дружа пахваліўся, а я яго хачу з тым і павіншаваць: 13 ліпеня 2009 года выйшла ў эфір 500-я яго перадача беларускага аддзела польскага радыё. Ды не абы-якая перадача. Яна прысвячалася XXV раздзелу «Новай зямлі» Якуба Коласа, які называецца «Летнім часам». Невыпадкава сваю 500-ю перадачу Чэслаў Сеньюх завяршыў «Новай зямлёй», менавіта ёю дзесяць гадоў таму пачаў ён службу ў беларускай рэдакцыі польскага радыё.

Атрымаўся, такім чынам, два юбілеі напярэдадні трэцяга: роўна праз год Чэславу споўніцца 80 з дня нараджэння ў пас. Любча, што на Навагрудчыне. Будзем лічыць, што беларускі календар папоўніцца яшчэ адной датай, якую павінны памятаць на Бацькаўшчыне – датай нараджэння Чэслава Сеньюха – 9 ліпеня. Упэўнены, што аўтар перакладу «Новай зямлі» на польскую мову заслужыў гонар быць у беларускім календары сярод іншых знакамітых беларусаў свету.

Падказка першая. Чаму б нашым службам, напрыклад, апарату Упаўнаважанага па справах рэлігіі і нацыянальнасцяў Рэспублікі Беларусь, які апынуецца справамі беларускага замежжа, не скласці і выдаць такі календар – календар беларускіх дзеячаў, адарваных ад Радзімы? Не аднойчы чуў, што падыходы да стварэння кнігі, нахштальт «Хто ёсць хто», рабіліся. Але яны не даведзеныя да канца (тым жа згаданым апаратам Упаўнаважанага). А падказка мая Упаўнаважанаму спадару Леаніду Гуляку: замест дарагіх фестываляў беларусаў свету (яго прапанава на з'ездзе «Бацькаўшчыны») выдаць нарэшце «Хто ёсць хто: Беларусы свету»!

Ёсць што ў гэтай кнізе напісаць і пра майго сябра Чэслава Сеньюха. Можна там успомніць і вышэйназваныя лічбы 10, 80 і 500. Можна ўзгадаць, як пакутаваў яго бацька ў сталінскіх канцлагерах у Мінусінску, дзе з 8 прысуджаных гадоў катаргі здолеў вытрымаць толькі адзін і загінуў у маі 1941 года. Можна расказаць пра радавое гняздо Сеньюхаў у вёсачцы Ваўкаразы каля Дзяляцічаў на Навагрудчыне.

Падказка другая. Лясной вёска з цікавай назвай Ваўкаразы (хутчэй Ваўкарэзы) ужо няма на карце Беларусі. Знікла яна, як і тысячы (хто лічыў?) іншых з не менш цікавымі назвамі. Знікла, а выканаўчая ўлада лічыць, што так і трэба. Навошта захоўваць памяць пра нейкія «немілагучныя» Ваўкарэзы?

А калі падысці да гэтай тэмы з іншага боку? Давайце захоўваць памяць пра тых нашых продкаў, якія жылі ў такіх зніклых вёсках: пра Сеньюхаў, Смыкаў (мама Чэслава), пра іншыя знакамітыя і малавядомыя, ды проста нашыя старажытныя прозвішчы.

Ці многа трэба? Паставіць валун, выбіць назву вёскі і прозвішчы (іх у вёсцы не так многа), а дарогу да каменя пратопчаць родзічы, краязнаўцы, турысты.

Мая падказка скіраваная да мясцовай улады – сельсавета, райсавета. Таму што толькі ад іх ініцыятывы залежыць, ці захавецца памяць пра куточкі Радзімы.

Больш за тое, ужо ёсць і прыклады. Ініцыятываю вілейскіх краязнаўцаў і Вілейскага райсавета (старшыня Яўген Ігнатавіч) было прынята рашэнне райвыканкама «Аб увекавечанні памяці зніклых вёсак Вілейскага раёна». Гэта адбылося ў сакавіку 2009 года, а ў час святкавання 65-й га-

давіны вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкай акупацыі мемарыял былых вёсак (на Вілейшчыне іх 253) быў урачыста адкрыты (гл. схему).

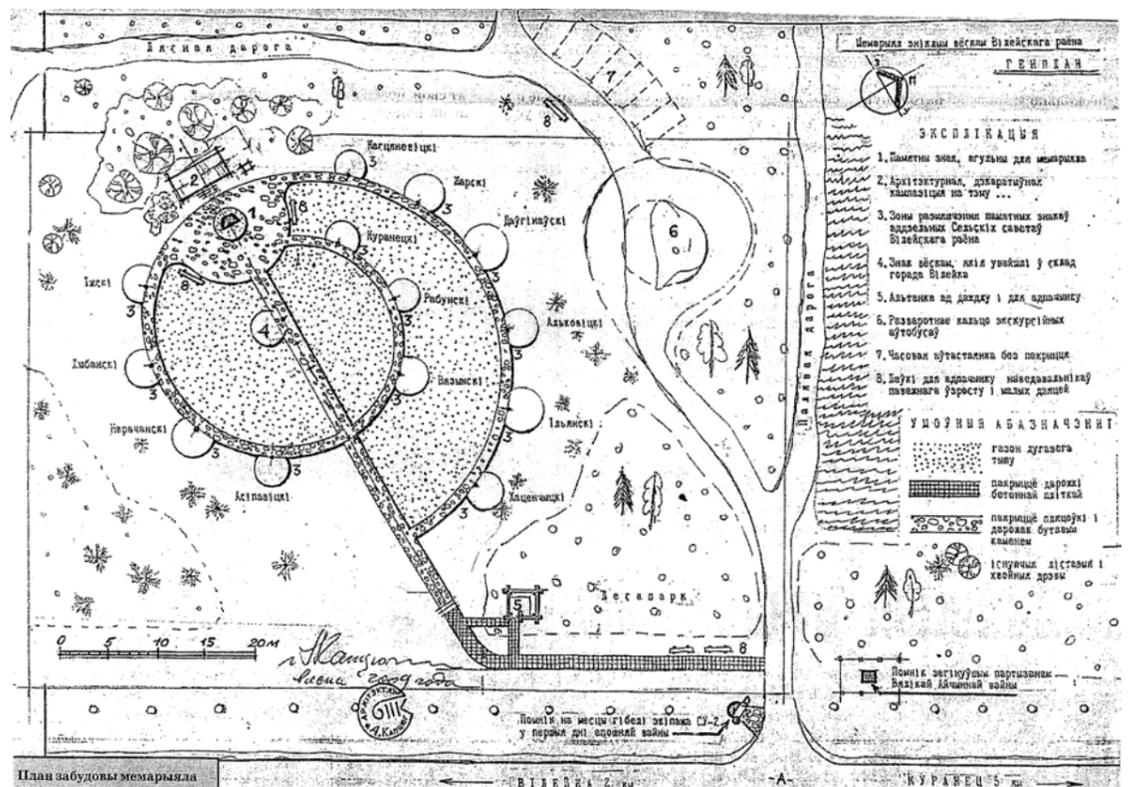
Гэта варыянт ушанавання. Ініцыятываю мясцовых краязнаўцаў варыянты маглі б быць і іншымі (пра гэта ўжо былі адпаведныя публікацыі і водгукі на іх у «КГ»).

Вось на якія думкі навёў адзін караценькі ліст з Варшавы ад майго сябра знакамітага радыёжурналіста і перакладчыка «Новай зямлі» Чэслава Сеньюха.

Я віншую цябе, Чэслаў, з дзвюма слаўнымі для цябе і Беларусі лічбамі: 10 і 500! Спадзяюся, што твой 80-гадовы юбілей сустрэнем знакава, урачыста і весела. А магчыма, дачакаем, што ў лясочку каля Дзяляцічаў на месцы вёсачкі Ваўкарэзы з'явіцца валун, на якім сярод іншых прозвішчаў знойдуць сваё месца такія беларускія – Сеньюхі, Смыкі...

Падказка трэцяя. Камяні-валуны стаяць вечно!

Уладзімір
ГІЛЕП

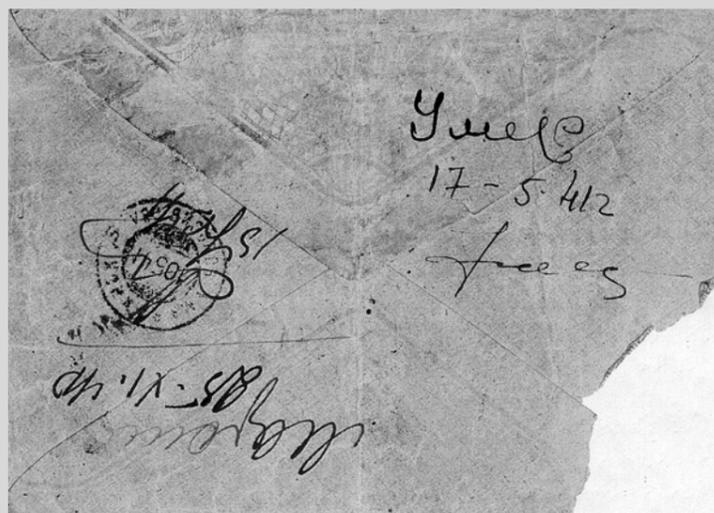
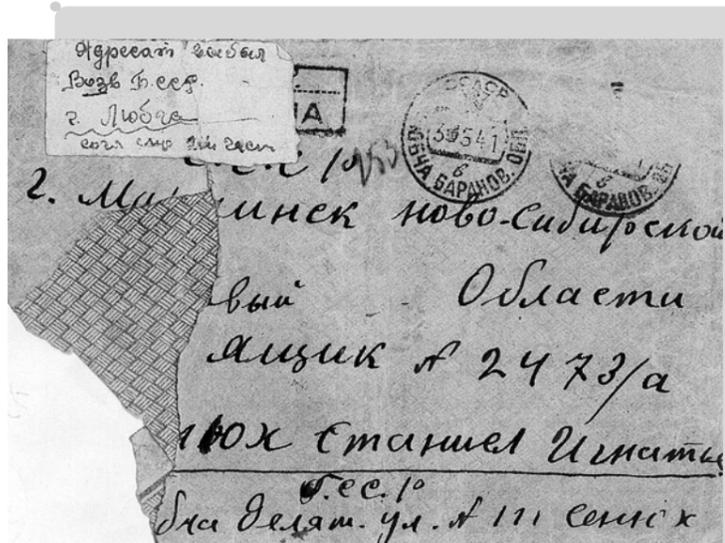

Жнівень

- Макрыны.** «Глядзі восень па Макрыні», «Калі ў дзень Макрыны дождж, то ўсё лета і восень будзе мокра, а калі суха, то восень сухая».
- Ілля.** Свята дажджоў і навальніц. «Ілля нарабіў гнілля», «Укінуй у воду кусок ільда», «Да Іллі ўсё і пад кустом сохніць, пасле Іллі – і на кусту не сушыць».
- Мар'я (Магдалена).** «Магдалена – вады па калена».
- Барыс і Глеб (Барыс Палікоп).** «На Глеба і Барыса хлеба напарыся і за раллю бярыся», «Святы Барыс снапы зносіць, святы Ганны дамоў возыць».
- Ганны.** «Святыя Ганны бабкі стаўляюць». **Макар.** «Макар налёў рукаў».
- Палікоп.** Дзень жніва. **Панцеляймон.** Лекар ад хвароб галавы. «З Панцеляя капуста пачынае ў качан завівацца», «Хто з Панцеляя працуе, таму не пашанцуе».
- Лаўрын.** «На Лаўрына спяшай да млына».
- Сіла.** «Хто на Сілу жыта пасее, у таго на хлеб надзея».
- Спасаўскія запускі.** Пярэдадзень Спасаўскага посту.
- Макавей, Першы Спас, Мядовы Спас.** Свята маку і мёду. **Спасаўка.** Пост да 28 жніўня.
- Базыль.** «Базыль авечкам воўну дае». **Прачыстая, Зельная.** «Прышла Прачыстая – стала поле чыста».
- Антоні Віхраві. Рох.** «Кірмаш на паненак».
- Аўдоця Сенагнойка.
- Яблычны Спас.** Свята садавіны.
- Лаўрэн** – свята млынара.
- Баўтрамей.** «Святы Баўтрамей высылае буслоў па дзяцей», «Прышоў Баўтрамей – жыта на зіму сей».
- Міхей.** «Лёгкі вецер у гэты дзень – будзе пагодлівая восень, моцны – дажджлівая і халодная».
- Прачыстая.** Свята ўраджаю.
- Трэці Спас.** Свята хлеба. «Па Трэцім Спасе трымай рукавіцы ў запасе». **Ян Сценцель.** «Ян па лета прышоў і ўжо восень знайшоў», «А Ян Сценцель руной сцеліць».
- Міроны Ветрагоны.
- Флор і Лаўр (Храл і Ягор'е).** Свята коней. «На Храла і Ягор'я ня ткуць і ня пашуць».

Складальнік Аляксей ЛОЗКА

Дні, якія адзначаюць беларусы-каталікі, выдзелены курсівам. У праваслаўных яны замацаваныя за старым, юліянскім, стылем, што мае 13 лішніх дзён. Зорачкай /*/ пазначаныя святы «рухомай» царкоўнай пасхалі.

У Чэслава Сеньюха захаваліся лісты, якія ягоная маці паслала бацьку ў сібірскае Мінусінск, але той вярнуўся назад у Любчу з пазнакай 2-й часці (сакрэтка) паштовай скрынкі № 2473/а з паметкамі: «Умер 17-5.41 г.» і «Адресат выбыл».

Звычайныя словы для таго сталінскага часу: «был человек» і «выбыл человек» – у нікуды!

Мікрараён вялікага горада

Пасёлак трактаразаводцаў

Гісторыя Мінскага трактарнага завода і яго пасёлка спадарожніка пачынаецца з гісторыі Антонаўскага ўрочышча, большую частку якога займаў сасновы лес. Да рэвалюцыі гэтае прыгожае ціхае месца ўпадабаў мінскі архірэй: там для яго была пабудаваная летняя рэзідэнцыя, а лес пачалі называць Архірэйскім (частка яго захавалася і да нашых дзён – цяпер гэта парк імя 50-годдзя Кастрычніка). У 1920-я гады ў Антонаўскім урочышчы быў узведзены невялікі аэрадром, у 1930-я тут размясцілася вайсковая часць. А ў лістападзе 1940 года пачалі будаваць авіязавод, але вайна ўсё перакрэсліла.

Пасля Вялікай Айчыннай паўстала пытанне аднаўлення сельскай гаспадаркі і прамысловасці. Патрэбна было якое-небудзь буйное прадпрыемства, што пацягнула б за сабой усю гаспадарку, таму кіраўнікі Беларусі запланавалі на базе разбуранага авіязавода стварыць трактарны. Гэтае пытанне канчаткова было вырашанае ў цягніку, які накіроўваўся на Патсдамскую канферэнцыю.

Увечары 16 ліпеня 1945 года да мінскага вакзала падышоў спецыяльны цягнік галоўнакамандуючага і старшыні Савета Міністраў СССР І.В. Сталіна. Яго сустрэлі партыйныя кіраўнікі Беларусі. Прама ў вагоне пачалася размова пра аднаўленне БССР. Сталін папрасіў першага сакратара ЦК КПБ П.К. Панамарэнку супра-

ваджаць яго па тэрыторыі Беларусі, і размова працягнулася ў дарозе. Менавіта тады Панамарэнка і прапанаваў пабудаваць на месцы былога авіязавода трактарны, бо фундамент пасля вайны застаўся цэлы, а на першы план стала аднаўленне гаспадаркі, а не абаронная прамысловасць. Сталін згадзіўся. Афіцыйна гэта рашэнне было прынятае амаль праз год, 29 мая 1946 года.

У тым жа годзе была закладзеная першая цаглінка МТЗ, а ўжо ў 1948-м з канвеера сышоў першы трактар. Адначасова з гэтым кіпела праца па аднаўленні горада, а таксама ўзвядзенні на пусты каля завода дамоў для яго работнікаў. Дапамагаць мінчанам прыязджалі з розных куткоў СССР. Людзей сямлілі ў наметах (утварыўся цэлы гарадок) у раёне сучаснай вуліцы Будзёнага, у бараках, жылі нават у цэхах, дзе ў халодную пару, каб сагрэцца, раскладвалі вогнішчы.

Але спадзяваліся на лепшае і сваімі рукамі стваралі сапраўдныя цуды: пасля асноўнай працы – на МТЗ – усе адпраўляліся на будаўніцтва Трактарнага пасёлка. Замест лесу і парослага бур'яном калгаснага поля паступова вырасталі двух-ці трохпавярховыя будынкі. Першыя дамы з'явіліся на вуліцы Прамысловай (цяпер Чабатарова), затым на Стаханаўскай. Адчынялі свае дзверы магазіны, дзіцячыя садкі, паліклінікі, з'явіліся бібліятэкі, клубы, Дамы культуры, летнія кінатэатры, скверы, паркі, стадыёны...

Вось, напрыклад, як будавалі стадыён «Трактар». «Мы зрабілі поле і намецілі вакол яго сцежкі», – успамінае першы камсорг ЦК ВЛКСМ на МТЗ Уладзімір Мяшчанінаў. Там заўсёды збіралася шмат моладзі. Наступны першы камсорг ЦК ВЛКСМ Уладзімір Тамашчук разам з членамі камітэта камсамола распрацаваў чарцяжы, па якіх пачалі будаваць сапраўдны

стадыён. Справіліся за год: ужо ў красавіку 1958 года зрабілі травяное пакрыццё, пясчаныя дарожкі. Грунт вазілі адсюль, і ў ім было шмат разбітых шкельцаў, каменьчыкаў. Тады па дапамогу звярнуліся ў дзіцячыя садкі: дзеці сталі адзін пры адным па ўсім стадыёне і ўвесь грунт ачысцілі. За гэта атрымалі ад трактарабудаўнікоў цукеркі і цацкі.

Разам з усімі адбудовалі Мінск і ваеннапалонныя. На Трактарным для іх вылучылі спецыяльную зону. Унутры жыллой зоны варта была нямецкая, а звонку – савецкая. На працу немцы хадзілі строем,

Вернікі пасёлка будуць Храм Нараджэння Іаана Прадчэцы (на пярэднім плане – капліца)

звычайна самі, але часам іх суправаджаў хлопец з «нестраляючым ружжом». Збегчы палонныя нікуды не маглі, не было сэнсу, а такая варта хутчэй для віду – вінтоўка ніколі не была зараджаная.

«Ваеннапалонныя брыгады» камплектавалі, гледзячы на прафесійныя навыкі і фізічны стан людзей, замацоўвалі іх за пастаянным аб'ектам. Кожны атрымліваў пэўны разрад. Нярэдка сярод палонных знаходзіліся так неабходныя прафесіяналы будоўлі.

Гэтымулам добрых паводзінаў і працы былі першачарговы продаж найлепшым працаўнікам прадуктаў і тавараў, своечасовая выдача прэмій кваліфікаваным працоўным

Пасля рэстаўрацыі вуліца Кашавага стане прыгожым месцам

за выкананне ці перавыкананне нормаў, таксама выдача дадатковых паштовых марак звыш належнай адной у месяц. А галоўным стымулам была першачарговая адпраўка на радзіму ў Германію. Знаходзіліся, аднак, і тыя, хто ўпарта байкатаваў працу. Ім давалі звыш нормы 2 гадзіны працы ці пэўны тэрмін на гаўптвахце, а асабліва злосных аддавалі пад трыбунал. Але звычайна немцы даволі старанна, з характэрнай для іх дысцыплінаванасцю, выконвалі працу. Палонныя добра ведалі пра сацыялістычнае саборніцтва і кіраваліся тымі ж правіламі сярод сваіх брыгадаў. У іх была свая дошка гонару і свой знак перадавой брыгады – галінка елкі. Былі і насценныя газеты на нямецкай мове, дзе можна было прачытаць пра вынікі іх брыгадаў.

А вось што прыдумалі яны для пакарання сваіх штрафнікоў. На адным з баракаў палонныя змайстравалі вялікі, метры паўтара дыяметра, драўляны гадзіннік – драўляны цыферблат з металічнымі стрэлкамі. І той з іх, хто нечым правініўся, абавязаны быў стаяць па стойцы «смірна» пры гэ-

тым бутафорскім гадзінніку і кожныя пятнаццаць хвілінаў пераводзіць стрэлкі.

Здаралася і нямала смешных непаразуменняў. Адноючы савецкі прараб загадаў сваёй нямецкай брыгадзе зладзіць стол у кантору. Прайшоў тыдзень, а нічога не было зроблена. На абурэнне начальніка старляр Макс адказаў: «Што хочаш са мной рабі, але стол я і не пачынаў. Дубу яшчэ не было, а з усякай дрэні такую рэч не майструюць. Стол павінен служыць вечна. Брыгадзір Фрыдрых абяцаў нам дуб заўтра. Вось тады і зраблю». Ну як можна было сварыцца на такіх стараных і акуратных працаўнікоў?

Цяпер у Трактарным пасёлку з'явіліся дамы сучаснай архітэктуры, але ўсё роўна гэты «гарадок» мала змяніўся з часоў паваянных. Тыя ж зграбныя ціхія вулачкі, тыя ж невысокія дамы... Трактарны пасёлак не падобны ні на адзін іншы раён Мінска ці нават іншага горада. Мабыць таму, што будаваўся з асаблівай любоўю.

Юлія ЛАЎРАНКОВА,
фота Уладзіміра ПУЧЫНСКАГА

Дом на Вучнёўскім завулку

Вуліца белых дамоў

Ад рэдакцыі. Такія пасляваенныя будоўлі нам трэба захоўваць як архітэктурную каштоўнасць, вадзіць па іх вуліцах экскурсіі і даваць далейшае жыццё легендам, пра якія напісала Юлія Лаўранкова.

Канстанцін ЕЛЬСКИ (1837–1896)

Сярод ураджэнцаў беларускай зямлі, што праславілі яе сваімі навуковымі працамі і адкрыццямі, абавязкова трэба назваць імя Канстанціна Ельскага. Гэта быў усебакова адукаваны чалавек, рамантык па натуре, якога ўсё жыццё вабілі далёкія краіны.

Канстанцін Ельскі нарадзіўся 17 лютага 1837 г. у вёсцы Ляды Смiлавiцкай воласцi Iгуменскага павета Мiнскай губернi (цяпер Чэрвеньскi раён) у сям'і, з якой паходзіла некалькі выдатных людзей. Сярод іх – беларускі і польскі пісьменнік, збiральнік Аляксандр Ельскі, скрыпач і кампазітар Міхаіл Ельскі. Спачатку хлопчык вучыўся ў Мiнскай гімназіі, а як закончыў яе на «выдатна», то паступіў на медыцынскі факультэт Маскоўскага ўніверсітэта. Пасля вывучаў батаніку і заалогію на матэматычна-прыродазнаўчым факультэце Кіеўскага ўніверсітэта. Атрымаўшы ступень кандыдата, юнак яшчэ два гады наведваў педагагічныя курсы. А калі ў Кіеўскім ўніверсітэце адкрылася вакантнае месца выкладчыка, Ельскі падаў заяву. Яго конкурсная праца была адзначаная залатым медалём, а яе аўтар пачаў чытаць лекцыі студэнтам.

Аднак выкладчыцкая дзейнасць не задавальняла маладога вучонага. Ён марыў пра экзатычныя краіны. Да таго ж пасля паражэння паўстання 1863 г. у царскай Расіі наступіла чорная ноч рэакцыі. Усё гэта прымусіла Ельскага падацца за мяжу. Без пашпарта ён прайшоў праз Бесарабію ў Румынію, а потым апынуўся ў Турцыі. Але тут яго высачылі турэцкія жандары. Без грошай у кішэні Ельскі апынуўся ў Канстанцінопалі і, каб зарабіць на хлеб, расфарбоўваў для турэцкіх школ геаграфічныя карты, удзельнічаў у розных геалагічных экспедыцыях.

У 1865 г. сябры дапамаглі Ельскаму перабрацца ў Парыж. Але і тут не было адпаведнай працы. Даведаўшыся, што з Тулузы ў Гвіяну, паўднёва-амерыканскую калонію Францыі, адпраўляецца ваенна-транспартны карабель, Ельскі напісаў заяву на імя міністра марскога флоту з просьбай выдаць яму бясплатны білет пасажыра самага ніжэйшага класа. Неўзабаве прыйшоў дазвол.

Зборы былі нядоўгія. Усе свае калекцыі вучоны бясплатна раздаў калегам. Расчунлены такой бескарыслівацю, сябры сабралі яму на дарогу 150 франкаў. І вось фрэгат «Амазонка» рушыў на паўднёвы захад, да таямных берагоў Амерыкі. На караблі знаходзілася колькі соцень палітычных вязняў. Іх накіроўвалі на катаргу ў калоніі. У Ельскага не было нават сваёй каюты. Ён спаў на падлозе, падаслаўшы старыя канаты, або ў гамаку, падвешаным да мачты.

Праз шмат гадоў, вярнуўшыся ў Еўропу, Канстанцін Ельскі падзяліўся дарожнымі ўражаннямі са слухачамі курсаў

пры Прамысловым музеі ў Кракаве. Адначасова, абапіраючыся на свае ранейшыя пісьмы з Амерыкі, ён рыхтаваў да друку нататкі пра падарожжа. Але закончыць іх перашкодзіла хвароба. Частка гэтых успамінаў убачыла свет у Кракаве ў 1898 г. пасля смерці аўтара. Гэта – невялічкая кніжка на польскай мове пад назвай «Папулярна-прыродазнаўчае апавяданне аб перабыванні ў французскай Гвіяне і часткова ў Перу».

Ельскі пачынае расказ з таго, як іх карабель прычаліў да вострава Мадэйра. Пасажыраў умомант акружылі мясцовыя жыхары. Абарваныя і галодныя дзеці па кожную кінутую манетку давалі нырца ў глыбіню мора. Але чым мог дапамагчы ім малады падарожнік, калі ў яго не было нават грошай набыць крыху бананаў, якіх ніколі раней не бачыў?

Ужніўні 1865 г. карабель прыбыў у Кайену – гандлёвы і адміністрацыйны цэнтр французскай Гвіяны. Ельскага ўразілі кантрасты каланіяльнага горада: з аднаго боку, багатыя ўласнікі велізарных плантацыяў кавы, какавы, цукровага трыснягу, з другога – негры, мясцовыя індзейцы, мулаты, крэолы, усе тыя, у каго не белы колер скуры, хто за паўцаны, а то і проста задарма працаваў на еўрапейцаў. Асабліва жорстка пераследаваліся індзейцы. «У час адкрыцця Гвіяны, – піша Ельскі, – яны жылі на ўсім абшары краіны, на ўзбярэжжы мора і ўздоўж рэк. Потым жа, заняволеныя, прыгнечаныя і пакрыўджаныя еўрапейцамі, індзейцы помсцілі, і за гэта на іх рабілі аблавы». Не лепшым быў лёс і ў завербаваных каланізатарамі азіяцкіх кулі: «Спачатку з імі заключылі кантракт усяго на некалькі гадоў, абавязваліся адаслаць іх на радзіму. Але на самой справе да тых рабочых, якія не гавораць па-французску, ставяцца не лепш, чым да рабоў; сярод іх значная смяротнасць – і, кажучы, вяртаецца іх на радзіму менш паловы».

У Кайене за нязначную плату Ельскі ўладкаваўся памочнікам фармацэўта ў бальнічную аптэку. Кожную вольную хвіліну ён выкарыстоўваў для падарожжаў у навакольныя лясы. Там вучоны збіраў і апісваў расліны, насякомых, птушак. Прэпараваных чучалаў адсылаў у музеі Еўропы. Адных павукоў Ельскі паслаў каля 300 экзemplараў. Вучоным адкрыты і ўпершыню апісаны не адзін новы від раслінаў і жывёлаў (адзін з відаў лаўра потым быў названы імем адкрывальніка). Сабраны Ельскім матэрыял даў іншым вучоным магчымасць зрабіць значныя абагульненні.

К. Ельскі

Утрапічных джунглях падарожніка на кожным кроку падсерагала небяспека. То ў ліянах прытойваўся ягуар, то побач з лодкай высоўвалася зяпа кракадзіла. Асабліва цяжка было даставаць змеяў. «Аднойчы, – успамінаў Ельскі, – калі мы ўвечары сядзелі пры сталі, мне паведамілі, што каланісты даставілі велізарную вужаку. Гэта быў баа-канстрыктар даўжынёй звыш трох метраў і з выгляду зусім не пашкодзаны. Заплаціўшы 5 франкаў і дабавіўшы бутэльку віна, мы паклалі вужаку ў скрыню і зачынілі яе. Пры гэтым жывёліна кінулася на аднаго з нас, але не паспела ўкусіць, бо мы прыціснулі вачка. Назаўтра пасля працы ўсе служачыя бальніцы сабраліся, каб паглядзець на вужаку. Баа пачаў так моцна рыкаць, што можна было пачуць за кіламетр, і рыкаў бесперапынна амаль гадзіну. Такі зычны голас вужака здзівіў усіх нас, бо, здаецца, ніхто з прысутных не чуў раней, каб баа рыкалі, ды яшчэ так гучна. Другі раз я паклаў у вялікую скрыню прынесенага мне баа-цэўрыса, які меў мо паўтара метра ў даўжыню. А калі ўрачы, як звычайна, сабраліся пасля дзяжурства ў маёй кватэры, аказалася, што хтосьці прынёс жывога пацука. Усе аднагалосна патрабавалі, каб я кінуў яго вужацы. Пацук першы зачапіў баа і ўцяў яго некалькі разоў, урэшце яны счাপіліся. Вужака абхапіла зяпай галаву пацука і імгненна, бы пружына, абвілася вакол яго і так праляжала да вечара. Потым баа аслабіў ахвяру, але не праглынуў яе. Наступныя дзесяць дзён ён нічога не еў і ўрэшце здох. Як выявілася потым, у вужацы быў пераламаны хрыбетнік».

«У Сен-Ларэнс, – успамінае Ельскі ў кнізе, – здарыўся такі выпадак. Плывучы па рацэ разам з каланістамі, жандар убачыў у вадзе велізарную вужаку, баа-мурына, і застрэліў яе. Здымаючы скуру, заўважылі, што вужака мела ў страўніку праглынутага кракадзіла даўжынёй з метр, а той, у сваю чаргу, праглынуў меншага кракадзіла. Баа-мурына быў настолькі доўгі, што, змераўшы яго, склалі адпаведны дакумент: 7 метраў! Здараліся выпадкі, калі вужакі нападлі на людзей. Аднойчы той жа жандар забіў качку і палез па яе ў ваду. Раптам яго схапіла за плячо вужака і пачала цягнуць у вір. Жандар здолеў вызваліцца, але са страху потым захварэў на ма-

лярню і лячыўся ў кайенскім шпіталі. Сляды вужацых зубоў засталіся на ўсё жыццё».

Звычайна Ельскі падарожнічаў па лясах у суправаджэнні індзейцаў. Вучоны высока цаніў іх здольнасці, бачыў у карэнных жыхарах Амерыкі паўна-вартасных людзей, якія маюць усе правы на свабоднае і шчаслівае жыццё. «Ходзяць яны ціха і хутка, – пісаў Ельскі пра індзейцаў, – прыкмячаючы на дрэвах нават маленькіх птушак, шэрых і нерухомах, выдатна вызначаюць, які звер пакінуў след на зямлі. Умеюць яны пераймаць голас кожнага зверу; у лесе могуць дастаць літаральна ўсё, бо ведаюць карысныя ўласцівасці кожнай расліны, кожнага дрэва». Ельскі смуткаваў з прычыны таго, што індзейцаў становіцца ўсё менш і менш, што яны не вытрымліваюць сутыкнення з еўрапейскай «цывілізацыяй», са сквапнымі купцамі, якія за бутэльку гарэлкі набывалі ад іх розныя каштоўнасці. Са свайго боку мясцовыя жыхары, якіх Ельскі бясплатна лячыў, вельмі паважалі нашага земляка, называлі яго «добрым белым», дапамагалі яму ў паліванні на акулі і чарапаху, папаўнялі яго калекцыі новымі экзemplарамі раслінаў і жывёлаў.

Прабыўшы ў Гвіяне звыш чатырох гадоў, К. Ельскі пераехаў у Перу, дзе пражыў яшчэ амаль 10 гадоў. Увесь гэты час вучоны падтрымліваў сувязі з еўрапейскімі музеямі, навуковымі арганізацыямі і паасобнымі вучонымі, выконваў іх заказы. Ён бесперапынна працаваў над рознымі вынаходствамі: то адкрываў сакрэты кітайскай чорнай тушы, то ўдасканальваў спосаб захавання засушаных насякомых.

У сталым узросце вучоны вярнуўся ў Еўропу, ажаніўся і пасяліўся ў Кракаве. Няўрымслівы даследчык паранейшаму выношваў розныя планы. Ён пісаў даследаванне «Аб узаемнай залежнасці геалагічных з'яў», удзельнічаў у экспедыцыях у Брэтань і Далмацыю. Яшчэ за некалькі дзён да смерці Ельскі працаваў над падручнікам па заалогіі. Ён памёр 26 лістапада 1896 г.

Біяграфія Ельскага не вельмі багатая на фантастычныя эпизоды, эфектныя прыгоды. Нягледзячы на тое, што яго шлях пралягаў па экзатычных краінах, ён ні разу не тапіўся, не трапіў у кіпцюры драпежнага зверу, не абрываўся са скалаў. І ўсё ж жыццё нашага земляка – гэта бесперапынны подзвіг, яркі прыклад штодзённага працавітага служэння навуцы. Падарожнік і ўрач, батанік і заолаг, географ і геолог, ён пакінуў прыкметны след у развіцці прыродазнаўства пазамінулага стагоддзя.

Адам МАЛЬДЗІС

(Поўнасю артыкул змешчаны ў зборніку «Славутыя імёны Вацкаўшчыны». Мiнск, 2000)

Гвіяна часоў каланізацыі

Міхайлаўскі сквер скульптара Уладзіміра Жбанава

Гуляючы ды любуючыся прыгажосцю і разнастайнасцю незвычайных скульптураў Мінска, мала хто ведае гісторыю з'яўлення тых ці іншых персанажаў. Над паркавай скульптурай Мінска працуе шмат вядомых майстроў. І хаця не ўсе іх ідэі пакуль ажыццявіліся, але ўжо сёння некаторыя з іх сталі неад'емным аtryбудама пэўнага месца горада. Незвычайныя і ў той жа час «жывыя» скульптуры прыцягваюць погляды не толькі турыстаў і гасцей сталіцы, але робяць і нашае жыццё прыгожым ды разнастайным.

У Беларусі паркавай скульптурай займаюцца такія адмыслоўцы, як Жбанаў, Купрыянаў, Дубовік і іншыя. Менавіта ў гэтым накірунку яны дасягнулі поспяхаў у нас і за мяжой. Іх працы – часцінка нечага жывога сярод велічэзных маўклівых будынкаў.

Яркім прадстаўніком мінскай сучаснай пластыкі з'яўляецца вядомы скульптар Уладзімір Жбанаў, дзякуючы якому Мінск пачаў выдзяляцца на фоне іншых гарадоў. Гэта ягонае грацыёзная «Незнаёмка» сядзіць на бронзавай лаўцы ў Міхайлаўскім скверы, а на адным з прыпынкаў каля таго ж сквера ягоны «курэц» у мінакоў «страліе» цыгарэткі. Ягоныя гусі купаюцца ў фантане перад Камароўскім рынкам, і ягоны конь «пасвіцца» непадалёк. Побач выгульвае сабаку прыгожая дама ў бронзе, а за ёй пільнуе, зняўшы капялюш, бронзавы фатограф. І менавіта ягоны «Чалавек, які лічыць зоры» ўпрыгожыў Магілёў. Пазнаёмімся з гэтым скульптарам бліжэй.

Уладзімір Жбанаў нарадзіўся ў 1954 годзе ў сям'і вайскоўца. Падчас

паступлення ў Мінскае мастацкае вучылішча Жбанаў уразіў камісію сваёй кампазіцыяй, у якой змог перадаць шчырасць і адкрытасць пачуццяў.

У 1973 годзе Уладзімір паступіў у Тэатральна-мастацкі інстытут (цяпер – Беларускае акадэмія мастацтваў), дзе зрабіў лірычную кампазіцыю – хлопчыка з жарабяткам. З 1985 года – выкладчык Мінскага мастацкага вучылішча імя Глебава, а таксама сябра Саюза мастакоў Рэспублікі Беларусь.

«Дзяўчынка з парасонікам»

Поспех да Уладзіміра Жбанава прыйшоў у 2000 годзе. Ён стаў пераможцам у міжнародным конкурсе «Свет металу ў мастацтве», які адбыўся ў Санкт-Пецярбургу. Ганаровым дыпламам адзначана і кампазіцыя Уладзіміра «Незнаёмка», што стаіць у Міхайлаўскім скверы Мінска. Аўтарытэтнае журы прызнала яе самай «эмацыянальна-эфектыўнай работай».

Скульптар У. Жбанаў быццам злучае ў сваёй працы шэраг тэатральных прафесій. Спачатку як драматург прыдумвае сваім героям сюжэт (звычайна прасты). Потым як рэжысёр будоўвае мізансцэну і вымаляўвае характар. Пасля

як артыст прайграе сцэну сам, замацоўваючы свае эмацыянальныя перажыванні ў абліччы бронзавога персанажа. Таму ягоныя скульптуры, выкананыя без плінта ў натуральную велічыню, так лёгка ўспрыняць за жывога чалавека, які выпадакова «выпаў» з іншага часу і застаўся тут, з намі.

Але для чаго? Магчыма, для таго, каб мы адчулі, які зменлівы свет, які хуткаплынны час?

Над «Незнаёмкай» скульптар працаваў блізу трох гадоў. 5 мая 1998 года яна ўпрыгожыла горад сваёй прысутнасцю. Творца не імкнуўся стварыць вобраз сучасніцы, проста майстру даўно хацелася ўзвесці помнік жаночасці і прыгажосці. І ў Міхайлаўскім скверы статуя апынулася не выпадкова: у сярэдзіне 1990-х тут хацелі адкрыць музей скульптуры. Галоўны архітэктар горада ў майстэрні Жбанава пабачыў мініяцюрку «Дзяўчына на лаўцы»... Пасля гэтай сустрэчы і з'явілася ў Міхайлаўскім скверы «Незнаёмка». Яе прататыпа не існуе. Гэта вобраз-характар: грацыёзная дама прыгожая, гордая.

Правобразам «курца» стаў кінапрадзюсер Уладзімір Галынскі. Даведаўшыся, хто аўтар «Незнаёмкі», ён завітаў у майстэрню Жбанава з прапановай зрабіць падарунак гораду – адліць у метале якога-небудзь незвычайнага персанажа. Напрыклад, мужчыну, які стаіць на люднай вуліцы, курыць і перашкаджае мінакам. Скульптар уважліва прыгледзеўся да заказчыка і зразумеў, што менавіта з яго і трэба ляпіць.

Імкнуўся як дакладней перадаць партрэтнае падабенства, Жбанаў зняў з твару Галынскага гіпсавую маску (падабенства з мадэллю атрымалася надзвычайнае!). Праца была зробленая вельмі хутка, літаральна за тры месяцы, і ўсталяваная ў 1999 годзе.

«Незнаёмка»

Потым у скверы з'явілася «Дзяўчынка з парасонікам». Напачатку была задума стварыць вобраз дзяўчыны, якая чакае пад дажджом тралейбус ці трамвай. Аднак майскія падзеі 1999 года ў Мінску (у жахлівай цісканіне на станцыі метро «Няміга» загінулі 53 чалавекі, большасць з якіх – маладзенькія дзяўчыны) змянілі вобраз рамантычнай дзяўчыны, зрабіўшы скульптуру своеасаблівым помнікам ахвярам трагедыі. Так з'явілася босая дзяўчынка з ілюзорным парасонам: быццам хаваючыся ад дажджу, а на самой справе – запрашаючы людзей пад свой уяўны дах. Адкрыццё кампазіцыі адбылося ў 2000 годзе ў дзень абароны дзяцей.

Бронзавыя насельнікі Міхайлаўскага сквера спадабаліся людзям. Яны сталі звычайнай дэталлю гарадскога пейзажу, па-ранейшаму выклікаюць радасныя эмоцыі, нагадваюць аб нечым даўно забытым. І проста ўздываюць настрой.

Жбанаў стаў прызнаным майстрам гарадской скульптуры. Таму не дзіва, што менавіта да яго звяртаюцца гарадскія ўлады. З 2001 па 2003 год перад галоўным мінскім рынкам «Камароўка» пасяліўся цэлы ансамбль фігураў: «Фатограф», «Дама з сабакам», «Конь», «Гусі ў фантане».

Героі Жбанава радуюць, хвалюць, здзіўляюць, выклікаюць усмешку, мякка ўздзейнічаюць на нас, а значыць – нешта змяняюць у нас саміх.

«Курэц»

У вядомага скульптара ёсць шмат ідэяў і гатовых працаў, якія чакаюць свайго часу. Некалькі гадоў таму ён зрабіў скульптуру «Дзяўчына з ландышамі» – рамантычная юная дама чакае цягнік, каб некага сустрэць. Скульптар хоча паставіць дзяўчыну на вакзале. Толькі вось да гэтага часу кіраўніцтва Беларускай чыгункі не дало адказу.

Варта адзначыць, што скульптар – майстар сваёй справы і ўмее спалучаць у сённяшнім дні розныя часы, вяртаючы нам страчаныя ідэалы, шчырасць пачуццяў і наіўнасць успрыняцця свету. У яго майстэрні стаіць ня мала прыгожых скульптураў, зробленых пакуль з пластыліну. Яны чакаюць свайго заказчыка, які любіць горад і хоча прыўнесці ў яго асяроддзе атмасферу свята і прыгажосці.

Юлія ДАЛІНЧУК,
студэнтка БНТУ
Фота аўтара

Дарога ў Смілавічы

Нядаўна пошта прынесла ліст з Францыі ад пісьменніка Барыса Носіка (ён нарадзіўся ў Маскве ў 1931 годзе). У карэспандэнцыі, адрасаванай у выдавецтва «Літаратура і Мастацтва», літаратар, які даследуе жыццё і творчасць рускіх мастакоў у эміграцыі, прапанаваў для публікацыі шэраг сваіх рукапісаў... А яшчэ праз некаторы час патрапіла на вочы кніга Барыса Носіка і Валерыя Жерліцына «Рускія мастакі ў эміграцыі» (з серыі «Другая радзіма»), выдадзена ў Санкт-Пецярбургу ў 2007 годзе. Грунтоўны фаліант, дзе расказваецца пра многіх жывапісцаў, скульптараў, графікаў, чые дарогі ў вялікі свет колераў, фарбаў, мастацкай гармоніі пачыналіся з гарадоў і мястэчак Расійскай імперыі. У тым ліку – і з губерняў, паведаў сучаснай Беларусі. Ці не галоўны персанаж кнігі – ураджэнец Смілавічаў Хаім Суцін.

Але ж і ў рускага пісьменніка Барыса Носіка, які жыве і працуе ў Францыі, – свая павязь з мястэчкам Смілавічы, з Мінскам, з Беларуссю. Чытаем у раздзеле «Ты што, са Смілавічаў?» наступнае: «Быў ён, канечне, як і ўсе падобныя яму, прыдумшчык, міфастваральнік, нават датай яго нараджэння называюць то 1893, то 1894 год, але ў адным сыходзяцца ўсе біяграфы – у тым, што нарадзіўся ён кіламетраў за дваццаць на поўдзень ад беларускага горада Мінска, у мястэчку Смілавічы, і што мястэчка гэта было зусім занябанае. Так ужо склаўся мой лёс, што назва гэта была ў нас з сястрычкамі з самага дзяцінства на слыху, бо і бабуля мая, і мама нарадзіліся ў гэтых самых беларускіх Смілавічах, і яшчэ куча родзічаў...»

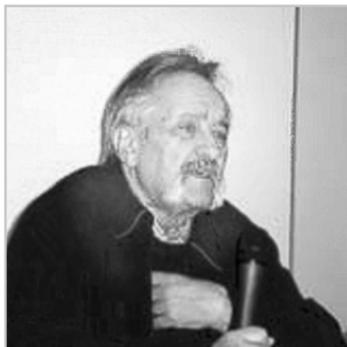
Так, Барыс Носік, імя якога можна смела заносіць у «Літаратурную карту Чэрвеньшчыны», нарадзіўся ў Маскве ў 1931 годзе. Закончыў рэдактарскае аддзяленне факультэта журналістыкі Маскоўскага дзяржаўнага ўні-

версітэта. А крыху пазней яшчэ і англійскі факультэт Інстытута замежных моваў. І гэтая другая адукацыя зусім невыпадковая. Барыс Носік, акрамя англійскай, авалодаў яшчэ армянскай, польскай, італьянскай, французскай і нямецкай мовамі. Некаторы час працаваў на маскоўскім радыё, у англійскай рэдакцыі. А затым перайшоў на «вольны хлеб», каб пісаць прозу і падарожнічаць. Аб'ехаў Сярэднюю Азію, Каўказ, абышоў Крым, пабываў на Камчатцы, на востраве Берынга, падоўгу жыў у кішлаках Таджыкістана. Пазнаёміўся з гарадамі, вёскамі Прыбалтыкі, Чэхіі, Славакіі, Польшчы, Германіі... Паўсюль насіў з сабою слоўнікі ды друкарку.

Пераклаў творы Іўліна Во, Уільяма Сараяна на рускую мову. Выдаў тры падарожныя апавесці для падлеткаў. Напісаў цікавую дакументальную кнігу «Па Русі Яраслаўскай». У серыі «Жыццё знакамітых людзей» выйшла біяграфія Б. Носіка «Швейцэр». Напісаў некалькі раманаў, якія прыйшлі да чытача ўжо ў 1990-я гады.

...А што ж Смілавічы? Вядома, як зняважліва згадваў сваю малую радзіму вялікі мастак. Нешта падобнае панавала і ў сям'і Носікаў у Маскве. У Банным завулку, у двары, які быў перанаселены правін-

Барыс Носік

цыяламі, часта гаварылі: «Эх ты, дзярэўня, валянак, калгаснік...» А дома ў Носікаў гаварылі: «Ты што, са Смілавічаў?» «Ну і бруду тут у вас, сапраўдныя Смілавічы!..»

І ўсё ж некалькі трывожна-эмацыйна вярталіся ў свядомасць Барыса Носіка мамыны, бабуліны Смілавічы. Даведаўшыся, што родам са Смілавічаў і «французскі мастак Хаім Суцін», ён звяртаецца ў рэдакцыю часопіса «Советский экран», з якім супрацоўнічаў як вольны літаратар, з просьбай даць камандзіроўку ў Беларусь. Яшчэ і напісаў у заяве: «Прашу адправіць мяне за кошт часопіса на гістарычную радзіму». У рэдакцыі жарт не зразумелі, бо за «другую радзіму» лічылі далёкую ад СССР краіну. Давалося Носіку тлумачыць, што меў ён на ўвазе Смілавічы... Камандзіроўку ўсё ж выдалі. «...Тады я паляцеў у Мінск і адтуль на таксі рынуўся на поўдзень. Шафёрка высадзіла мяне на шашы насупраць мястэчка – некуды яна спяшалася. У іх заўсёды – свае важныя справы, твае – справа дзесятая. Я пайшоў праз поле і ўбачыў крыжы, могілкі... Падшоў бліжэй – не па-руску напісана, па-польску. Вось гэта навіна! Значыць, жылі тут палякі. Так, каторыя каталікі, тыя палякі, а праваслаўных называлі беларусамі. І яўрэй у тут жыло мноства. Увайшоў я ў Смілавічы і ўсё зразумеў. Я заспеў апошнія дні старых Смілавічаў. Хутка пасля гэтага прыехалі бульдозеры, усё знеслі і набудавалі блочных хрушчобаў. А калі я быў, усё было, як у часы маладосці прыгожай маёй бабулі

Розы, суседкі і равесніцы Хаіма Суціна... Хаткі былі ўсё тыя ж, малюхаценькія – у тры, а то і ў два вакны. І знутры – метраў чатырнаццаць. Ды печка, ды лаўкі, ды сталы. Шавец Залман Суцін меў адзінаццаць дзяцей...»

Барыс Носік паспрабаваў шукаць адрасы, звязаныя са смілавіцкім генам Хаімам Суціным. Ды напрыканцы ХХ стагоддзя (ці дакладней – у трэцяй яго чвэрці) зрабіць гэта было няпроста. Пісьменнік выйшаў да пажарнага дэпо. «...У цэнтры мястэчка я ўбачыў драўляны дом паме-рамі большы, чым астатнія. У ім размяшчаліся пажарныя. Сумны дзяжурны паведаміў мне, што ў гэтым памяшканні ў дагістарычныя часы (яшчэ пры прыватніках) быў у доме кандытарскі цэх, рабілі цукеркі. Яўрэі рабілі.

– Ты ж ведаеш, тут яўрэі жылі. І цяпер некалькі жы-вуць, але мала...

– А дзе яны зараз?

Ён не вельмі дакладна махнуў рукою некуды на задворкі, і я пайшоў туды...»

Так у паходах па мястэчку Барыс Носік адкрыў для сябе і яўрэйскія могілкі. Даведаўся, якога маштабу трагедыя адбылася ў Смілавічах у кастрычніку 1941 года. Барысу з маленства расказвалі пра гэта злачынства, пра тое, што ў той

дзень – 14 кастрычніка 1941 года – загінулі дзесяткі, мо нават сотня родзічаў. І вось – сустрэча з памяткай пра страшную бяду. Русінава – прозвішча смілавіцкай бабулі Барыса Носіка. Русінаваў у мястэчку пісьменнік ужо не знайшоў. Як, відаць, нічога новага не адкрыў і пра легендарнага мастака. Затое ўбачыў на свае вочы паселішча, што вывела ў свет геніяльнага творцу.

У кнізе «Рускія мастакі ў эміграцыі», падрабязна расказваючы пра жыццё Хаіма Суціна ў Парыжы, узнаёміў сяброўства колішняга смілавіцкага падлетка з іншымі ўраджэнцамі Беларусі. З Пінхусам Крэменем (нарадзіўся ў гродзенскім Жалудку) і Міхаілам Кікоіным (родам з Віцебскай губерні) Хаім пазнаёміўся яшчэ ў мастацкім вучылішчы ў Вільні. Не пакідалі аднаго сябра і ў першыя гады паражскага жыцця. Напісаная прастай, зразумелай мовай, пазбаўленая доўгіх мастацтвазнаўчых экскурсаў, кніга Б. Носіка пра Х. Суціна, М. Шагала, П. Крэменя, несумненна, вартая ўвагі шырокага кола чытачоў. Тэкст яшчэ дапаўняюць і рэпрадукцыі працаў самых розных мастакоў.

Алесь КАРЛЮКЕВІЧ

Барыс Носік падчас сустрэчы з чытачамі (г. Парыж)

Сустрэчы і расставанні

Чаравала беларускае слова

У канцы 1960-х гадоў з творчай камандзіроўкай, а дакладней, у славетую на той час гаспадарку, якая рэкламавалася ў аб'явах, прыехалі госці: Ніл Гілевіч, Анатоль Вярцінскі і Пятрусь Макаль.

Здавалася, ну якая можа быць цікавасць да паэзіі ў калгасных пал'яводаў, жывёлаводаў ці будаўнікоў. Але менавіта яны, акрамя школьнікаў і настаўнікаў, запоўнілі залу.

Уважліва слухалі Вярцінскага і Макаля, а Гілевіч увогуле зачара-

ваў усіх прысутных. Па-першае, у яго рэпертуары пераважалі сатырычныя вершы, што вельмі весялілі публіку, выклікалі ажыўленне і смех; па-другое, Ніл Сымонавіч – цудоўны чытальнік; і па-трэцяе, яго чыстая, сакавітая беларуская мова захапляла, паланіла ўсіх. На фоне нашага палескага дыялекту то была чароўная гаворка, тым і запомніўся ён людзям на доўгія гады.

Пасляслоўе

Даўно няма ў жывых Андрэя Макаёнка, больш за дзесяць гадоў, як пайшоў з жыцця Уладзімір Сцепчан-

ка, і паступова з прыходам новых пакаленняў згасае народная памяць аб гэтых вядомых у свой час людзях.

Зараз СВК «Новае Палессе» ў жабрацкім становішчы. У дрэнным стане і вёска Любань, большасць жыхароў якой – пенсіянеры, кожны з іх памятае Сцепчанку, а некаторыя – і Макаёнка. Культурнае жыццё прыйшло ў заняпад, раней вядомы за межамі раёна Дом культуры – таксама. І толькі мемарыяльная дошка на будынку ДК сведчыць аб добрых справах сяброў-таварышаў – старшыні калгаса і пісьменніка. Дошка адкрыта 15 верасня 1996 года. У цырымоніі адкрыцця прыняў удзел сын А. Макаёнка Сяргей. На дошцы – выявы У.А. Сцепчанкі і А.Я. Макаёнка і тэкст: «У перыяд з 1959 па 1974 гады Любань і

наваколле неаднаразова наведваў славеты драматург, народны пісьменнік Беларусі Андрэй Ягоравіч Макаёнак. Прататыпам галоўнага героя яго п'есы «Таблетку пад язык» стаў тагачасны старшыня калгаса «Новае Палессе» Герой Сацыялістычнай Працы Уладзімір Апанасавіч Сцепчанка».

Цэнтральная вуліца Любані носіць імя Уладзіміра Сцепчанкі, а на адной з нядаўніх сесій Лахвенскага сельскага Савета вырашана ўвекавечыць памяць Андрэя Макаёнка: пры будове новай вуліцы ў вёсцы назваць яе імем славетнага пісьменніка.

Сцяпан НЕФІДОВІЧ

(Паводле альманаха «Лунінецкая муза», 2009, № 29)

Жнівень

2 – Радзівіл Мікалай Крыштоф (мянушка Сіротка; 1549–1616), дзяржаўны і ваенны дзеяч ВКЛ, пісьменнік, мецэнат – 460 гадоў з дня нараджэння.

6 – Хлябцэвіч Яўген Іванавіч (1884, Слонім. р-н – 1953), беларускі і расійскі бібліятэказнавец, кнігазнавец, бібліёграф, літаратуразнавец, дзеяч беларускага культурна-грамадскага руху пач. XX ст. – 125 гадоў з дня нараджэння.

9 – Мінскі заапарк, дзяржаўная культурна-асветная ўстанова (1984) – 25 гадоў з часу адкрыцця.

10 – Ставер Алесь (Аляксандр Сяргеевіч; 1929, Докш. р-н – 1995), паэт – 80 гадоў з дня нараджэння.

12 – Бітва на Ворскле, бітва паміж войскамі ВКЛ і Залатой Арды (1399) – 610 гадоў.

17 – Алелькавіч Юрый (1559–1586), дзяржаўны дзеяч ВКЛ, бацька св. Сафіі Слуцкай, стваральнік Слуцкага Евангелля – 450 гадоў з дня нараджэння.

17 – Ян III Сабескі (1629–1696), вялікі князь ВКЛ і кароль Польшчы, які ўвайшоў у гісторыю як выдатны палкаводзец, мецэнат, апякун навукі і мастацтва ў Рэчы Паспалітай – 380 гадоў з дня нараджэння.

20 – Парахневіч Міхась (Міхал Прохаравіч; 1934, Старадар. р-н – 2001), пісьменнік – 75 гадоў з дня нараджэння.

25 – Аршанскі Эдуард Львовіч (1899–1974), кінарэжысёр, які паставіў адзін з першых беларускіх гукавых мастацкіх фільмаў «Баям насустрач» (1932 г.) – 110 гадоў з дня нараджэння.

31 – Рэспубліканскі гідраметэаралагічны цэнтр (Гідраметэацэнтр), дзяржаўная ўстанова (Мінск; 1999) – 10 гадоў з часу заснавання.

Спеўныя палешукі

На жаль, адыходзяць з нашых гарадоў і вёсак старыя традыцыі – не заўсёды на змену прыходзіць моладзь. Таму асабліва прыемна даведвацца, што недзе з беражлівасцю іх захоўваюць і памнажаюць. Адзін з такіх куткоў – Жыткаўшчына, цудоўны, багаты на таленты палескі край. Тут не ў аднае вёсцы ёсць свой фальклорны калектыў – у Чэрнічах «Спасаўка», у Сімурадцах «Свіжанка», у Рычове «Дубравіца», у Палескім запаведніку ёсць «Маладзіцы-ма-

ладзя». У тутэйшых людзей мастацтва ідзе поруч з побытам: народныя таленты, адпрацаваўшы ў полі, на ферме ці на сваёй гаспадарцы, знаходзяць час сабрацца на рэпетыцыі. А потым падчас канцэрта дарыць радасць іншым.

І гучаць песні аж да нябёсаў...

Мікола КОТАЎ,
пазаштатны карэспандэнт
«Краязнаўчай газеты»

На фотаздымках: гурты «Спасаўка» і «Свіжанка»

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

КАВАЛЕЎСКАЯ Софія (1853, в. Малыя Бакшты Маладзечанскага р-на – 2.02.1918) – беларуская фалькларыстка, этнограф, пісьменніца. Вывучала духоўную і матэрыяльную культуру беларусаў, сабрала калекцыю прадметаў народных рамёстваў, твораў мастацтва, а таксама – матэрыялы пра паўстанне 1863–1864 гг. на Міншчыне. Гэтай жа тэме прысвяціла шэраг артыкулаў («Адзін з многіх», 1908 г.; «1863 на Міншчыне», 1917 г.) і кнігу «3 успамінаў выгнанца 1863 года» (1911).

Аўтар працы «Вясельная ўрачыстасць у Вілейскім павеце ў ваколіцах Маладзечна і Радашковіч» («Wisla» – «Вісла», 1910), дзе разам з апісаннем абраду прывяла ўзоры

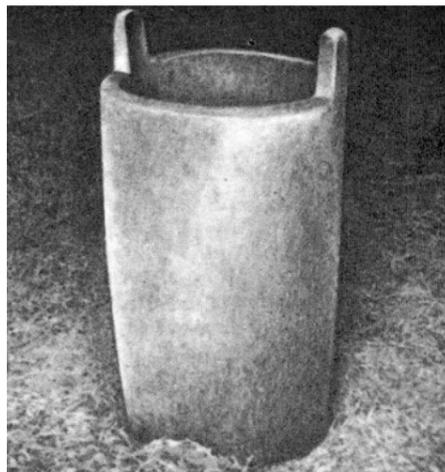
Каганец. Паўднёвы ўсход Беларусі. XIX ст.

вусна-паэтычнай творчасці. Выдала кнігу ўспамінаў выкладчыка Мінскай гімназіі Ф. Шаблоўскага «Мінскія абразкі 1850–1863 гг.» (1912) пра гісторыю гімназіі, тэатр, сям'ю В. Дуніна-Марцінкевіча, памятныя мясціны горада.

КАВЯРЗНІ – лыкавыя лапці з закрытымі на самі. Называлі таксама коверзні.

КАГАНЕЦ – свяцільня, даўнейшае прыстасаванне для асвятлення памяшкання. Называлі таксама свечач. Гліняная, часам металічная, пасудзіна, напоўненая тлушчам або алеем з апушчаным у яго кнотам. У залежнасці ад паліва мянялася форма – ад латка і міскі да гаршчочка і глянца з вузкім вусцем. Каганец ставілі ці падвешвалі пад вусцем дымахода. У народным побыце ўжываўся побач з лучніком да пачатку XX ст.

КАДАЎБ – выдзеўбаная з кавалка дрэва пасудзіна розных памераў цыліндрычнай ці блізкай да яе формы. Лакальныя назвы кадоўб, калдуб, ліпаўка, дуплянка. Выраблялася з дуплістага ствала дрэва (ліпы, вольхі, асіны) з дапамогай пешні і скоблі. Побач з аднадоннымі сустракаліся з двума днішчамі і адгулінай

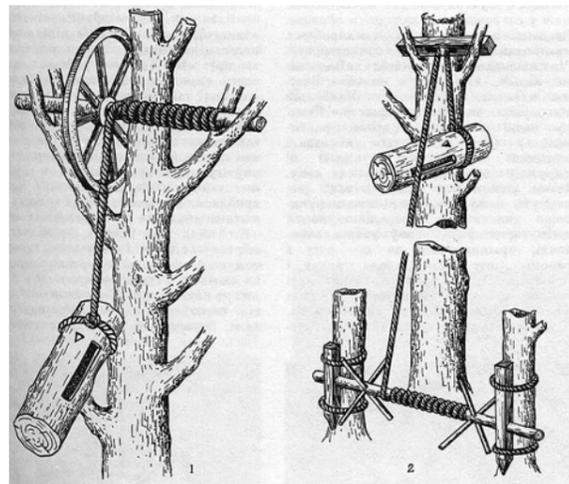
Кадаўб

збоку. Выкарыстоўваліся для захоўвання збожжа, крупаў, мукі; меншых памераў – для мёду, солі, масла (звычайна рабілі з ліпы). Эпізадычна сустракаліся і напрыканцы мінулага стагоддзя.

КАДОЛ – назва каната, ліны ў бурлакоў на Дзвіне. Для цягі вялікага шкута ўверх па рацэ ў сярэдзіне XIX ст. у склад арцелі, акрамя бурлакоў, уваходзілі 2 кадолышчыкі і 2 падка-

долы. Падкадолы на лодках падтрымлівалі кадол, каб ён не апускаўся ў ваду, кадолышчыкі падымалі снасць на беразе жалезнымі віламі на доўгіх драўляных (звычайна з дубу, елкі) дзяржаннях.

КАДОЛ – прыстасаванне для пад'ёму калодных вулляў на дрэва. Былі двух відаў: з наглуха ўмацаваным на драўлянай восі колам і са штырамі на калаўроце і асобным стаячыярным блокам. Пры накручанні вярхоўкі на вось або вал калаўрота калоду падцягвалі на патрэбную вышыню і ўстанаўлівалі на подкуры ці пакладзеныя на галіны дубовыя брусы. Былі пашыраныя па ўсёй Беларусі. Выкарыстанне кадола зафіксаванае на Усходнім Палессі яшчэ ў 1978 г.

Кадол: 1 – з коламі; 2 – з калаўротам